

Europees Colloquium

Stad en bedrijf

Antwerpen - 5 december 1990

Hoe worden de ontwikkelingskansen van de bedrijven beïnvloed door de recente evoluties in de Europese steden? Wat kan het beleid doen om een gunstig bedrijfseconomisch klimaat te scheppen? En leiden die beleidsinspanningen tot een concurrentie tussen de steden waar de bedrijven effectief voordeel van ondervinden? Het zijn vragen die ook in het licht van de Europese verruiming naar het zuiden en het oosten een cruciale betekenis hebben, zowel voor de bedrijfsleiders als voor de beleidsverantwoordelijken. Die vragen vormen het uitgangspunt voor het colloquium van het SESO-UFSIA op 5 december e.k.

Sprekers zijn o.m. :

* prof. H. Béguin (Université Catholique de Louvain)

* burgemeester H.B. Cools

* prof. G. De Brabander (UFSIA, Univ. Antwerpen)

* J. Huyghebaert (voorzitter Kredietbank)

* prof. B. Mérenne-Schoumaker (Université de Liège)

* prof. Th. Saint-Julien (Université Paris I)

* prof. L. van den Berg (Erasmus-universiteit)

Ter afsluiting van het colloquium bespreken enkele bedrijfsleiders de resultaten.

Deelnameprijs 1.750 fr. (inbegrepen : documentatie, lunch, koffie, receptie en het boek *City and Business*)

Werktaalen Engels en Frans

Informatie Meer informatie is verkrijgbaar bij SESO-UFSIA, Prinsstraat 13, 2000 Antwerpen, tel. (03) 220 49 94.

REVIEW

Toon Vandevelde *

Economische methodologie: een overzicht

In dit artikel wordt in eerste instantie een overzicht gepresenteerd van ontwikkelingen in de economische methodologie sinds de publikatie van Friedmans artikel *The Methodology of Positive Economics* (1953). Deze discipline was oorspronkelijk sterk normatief georiënteerd: zij wilde criteria vinden om goede en slechte economische theorieën te onderscheiden. Toen dit op grote moeilijkheden bleek te stuiten begon de economische methodologie haar pretenties te matigen. De meeste methodologen proberen nu heel bescheiden te expliciteren wat economen de facto in hun wetenschappelijk werk doen. De auteur opteert zelf voor een methodologie die zich niet beperkt tot problemen van verificatie en falsificatie, maar die wordt verruimd tot een meer diepgaande reflectie over de harde kern van de economische wetenschap en over de definitie zelf van het economische. De algemene wetenschapsfilosofie levert een aantal "topoi", denkmodellen, die deze reflectie kunnen vooruithelpen.

Inleiding

De economische methodologie lijkt de laatste jaren in de lift te zitten. Er verschijnt een overvloed aan literatuur en overal worden symposia georganiseerd over dit onderzoeksdomein. In het jonge maar reeds prestigieuze tijdschrift *Economics and Philosophy* wordt even veel plaats ingeruimd voor methodologische als voor ethische vraagstukken. In december 1989 werd bovendien een *International Network for Economic Method* opgericht. Onder de "founding members" vindt men ook hier een aantal van de bekendste economen van de wereld, gaande van

* Universitaire Faculteiten Sint-Ignatius te Antwerpen (UFSIA)

Akerlof en Allais over Galbraith, Heilbroner, Modigliani en Olson tot de Vlaamse economische historicus Van der Wee¹.

Deze drukke activiteiten mogen ons echter niet misleiden. Het statuut van de economische methodologie is erg omstreven. Over haar precieze rol en haar verhouding tot de economische wetenschap verschillen de meningen grondig en dat is ook niet zo verrassend: de wetenschap van de economie geeft zelf vaak de indruk dat zij versplinterd is in ontelbare specialismen, die maar een heel los verband met elkaar hebben. Indien men een algemene tendens in de economische methodologie kan bespeuren, dan bestaat die wellicht hierin dat deze discipline steeds meer afstand neemt van haar oorspronkelijk sterk normatieve ingesteldheid om zich nu heel bescheiden te beperken tot een explicitering van wat economen de facto in hun wetenschappelijk werk doen. Vanuit welke overwegingen deze overgang precies gebeurd is, wil ik in dit artikel iets nader uitleggen.

De ambitie van de economische methodologie was aanvankelijk heel groot. Men pretendeerde criteria te kunnen aangeven om de wetenschappelijke waarde van economische theorieën te bepalen. Is dit stukje theorie goede wetenschap of integendeel pseudo-wetenschap? Het antwoord op deze vraag was vanaf het einde van de jaren dertig van deze eeuw overwegend positivistisch geïnspireerd. Economische theorieën moesten toetsbare uitspraken opleveren, die door de empirie geïnterpreteerd, geconfirmeerd of gefalsificeerd dienen te worden – al naar gelang van de algemene wetenschapsfilosofie die men verdedigde. In de volgende bladzijden tonen wij hoe dit positivisme culmineerde in Milton Friedmans befaamde artikel over *The Methodology of Positive Economics* (Friedman, 1953, p. 3-43), en waarom men de laatste jaren steeds meer afstand neemt van deze denkrichting. De retorische analyses van Klamer en McCloskey zijn maar de meest spectaculaire exponent van een algemene evolutie naar een meer descriptieve methodologie.

De methodologie van de positieve economie in historisch perspectief

Friedmans essay over methodologie uit 1953 is ongetwijfeld de drukst becommentarieerde tekst uit dit vakgebied. De auteur heeft later nooit meer publiekelijk stelling genomen in enig methodologisch debat, zodat het de commentatoren vrij stond om de dubbelzinnigheden van dit

¹ Geïnteresseerden kunnen zich abonneren op *Methodus - Bulletin of the International Network for Economic Method*, 179 Jaffe Road, Suite 202, Hong Kong.

artikel in ongeveer alle denkbare richtingen te exploiteren. Er is geen economische methodoloog die zichzelf respecteert die geen eigen interpretatie of een nieuwe weerlegging van de stellingen van Friedman gepubliceerd heeft. Caldwell spreekt dan ook terecht over Friedmans "marketing masterpiece" (Caldwell, 1982, p. 173). Bij een eerste lektuur lijkt deze tekst nochtans geen bijzondere problemen te stellen.

Goede theorieën maken volgens Friedman betrouwbare voorspellingen voor een welbepaalde reeks van verschijnselen. Het kan goed zijn dat deze theorieën voor andere reeksen van verschijnselen onjuiste voorspellingen maken of dat zij uitgaan van onrealistische assumpties, maar dat doet niets ter zake. De assumpties van een theorie zijn immers altijd vereenvoudigingen of abstracties. De economische actoren moeten zich niet in werkelijkheid als homines oeconomici gedragen. Zij beschikken ongetwijfeld niet over een perfecte kennis van al wat voor hun beslissingen relevant is en er hoeft ook niet echt vrije concurrentie te bestaan. Van belang is alleen dat de geobserveerde fenomenen overeenkomen met wat op basis van dit hypothetische model kan worden voorspeld. Men spreekt in dit verband van een *as-if methodology*.

Nu is het wel zo dat er altijd verschillende theorieën zijn – in principe zelfs oneindig veel – die van dezelfde feiten rekenschap kunnen geven, maar Friedman vangt dit bezwaar op door een bijkomend criterium van wetenschappelijkheid in te voeren, namelijk de eenvoud van een hypothese. Een goede theorie gaat economisch te werk: zij verklaart veel door weinig, of beter nog: zij is in staat om precieze voorspellingen te maken aan de hand van een klein aantal eenvoudige en heldere assumpties. Theorieën met een grote reikwijdte zijn bijgevolg beter dan die met een meer beperkte verklarende kracht.

Deze stellingen van Friedman gaan regelrecht in tegen de methodologische traditie, die van John Stuart Mill tot Lionel Robbins en de Oostenrijkse School de wetenschap van de economie domineerde. De gangbare economische methodologie was immers sterk deductivistisch van aard. Zij ging terug op Mills opstel uit 1836 *On the Definition of Political Economy and the Method of Investigation Proper to It* (Mill, 1967 [1836]). De economische wetenschap moet volgens Mill vertrekken van evidente premissen, b.v. van gegevens die uit introspectie voortkomen – mensen verkiezen meer boven minder – of van technische wetten – de wet van de dalende meeropbrengsten. Wetenschappelijke conclusies zijn dan betrouwbaar voor zover zij volgens strikt deductieve regels van deze premissen zijn afgeleid.

De economische wetenschap toont aldus de samenhang van een beperkt aantal causale factoren. Mill geeft toe dat de economen er niet in

zijn geslaagd om het geheel van de causale factoren die in de realiteit werkzaam zijn, in hun theorieën te vatten. Dit verklaart dat de concrete voorspellingen van economen nogal eens fout uitvallen, alhoewel de economische theorie zelf fundamenteel correct is. De auteur beschouwt dus niet slechts de assumpties maar het geheel van de economische wetenschap als hypothetisch. De economische wetenschap geeft alleen tendentiële wetten aan, die in de werkelijkheid nochtans door allerlei versturende factoren kunnen worden geannuleerd. Ricardo's rentetheorie is een voorbeeld van goede wetenschap, maar dit belet niet dat technologische vernieuwingen kunnen verhinderen dat de grondrente stijgt en de winsten dalen zoals deze theorie voorspelt. Marx kan zich op dezelfde principes beroepen ter verdediging van zijn wet van de tendentiële daling van de winstvoet.

De hedendaagse methodoloog Mark Blaug meent dat deze "defensieve methodologie" ook na Friedmans artikel nog steeds de economische wetenschap beheerst (Blaug, 1980). Men gaat alleen zien of een stuk economische theorie in een bepaald geval al dan niet toepasbaar is. De theorie zelf wordt echter nooit op haar waarde getoetst. Zij verschuilt zich achter een muur van ceteris-paribusclausules, die vaak onvoldoende gekwantificeerd of zelfs maar gespecificeerd kunnen worden. Na de marginalistische revolutie blijven de neoklassieke economen inderdaad binnen dit methodologische denkkader redeneren. Zij bekommeren zich meer om de correctheid van hun basispostulaten en om de formele geldigheid van hun theoretische redenering dan om empirische toetsingen. Zo poogde L. Robbins op een haast pathetische wijze aan te tonen dat de hele wetenschap van enkele heldere en onderscheiden, absoluut zekere basispostulaten is afgeleid (Robbins, 1935).

Geen zinnig mens kan volgens hem betwisten dat er schaarste bestaat in de wereld, dat de individuen hun preferenties op een coherente wijze ordenen, dat er meer dan één produktiefactor en bijgevolg dalende meeropbrengsten zijn. De economen hebben hun wetenschap, de theorie van het consumenten- en het producentengedrag, ontwikkeld louter en alleen door de logische implicaties van deze uitgangspunten bloot te leggen. De ironie van de geschiedenis wil dat geen enkel van de "eenvoudige en onbetwistbare ervaringsgegevens" waarvan Robbins vertrekt, in de voorbije vijftig jaar onbetwist is gebleven. Denken wij maar aan de Sraffaanse kritiek op het kapitaalbegrip en op de functie van de variabele meeropbrengsten in de partiële evenwichtsanalyse van Marshall (Sraffa, 1926) of aan de kritiek van Simon op de *Subjective Expected Utility*-theorie (Simon, 1984).

Terence Hutchison was de eerste die vanaf het einde van de jaren dertig opkwam voor een empirisch georiënteerde economische wetenschap (Hutchison, 1960 [1938]). Deze Cambridge-econoom had in Duitsland gestudeerd en was daar in contact gekomen met de logisch-positivistische ideeën die binnen de Wiener Kreis leefden. Zijn kritiek van de lege logische waarheden van de "zuivere" theorie was niet helemaal correct geargumenteed, maar vond toch snel gehoor, onder andere bij Paul Samuelson, die in de jaren veertig een behaviouristische interpretatie van het nutsbegrip verdedigde: de theorie van de gereveleerde preferentie. Friedmans methodologische bijdrage verwijst niet direct naar de wetenschapsfilosofie, maar werd aanvankelijk toch beschouwd als een meer gesofistikeerde vorm van het logisch positivisme dan bij Hutchison het geval was.

Friedman en de partiële interpreteerbaarheid van theorieën

Friedman meent dat een objectieve of waarde vrije economische wetenschap naar het model van de natuurwetenschappen mogelijk is. Hij deelt hiermee het streven naar een eenheidswetenschap, dat de Wiener Kreis nieuw leven had ingeblazen, maar op één belangrijk punt wijkt hij van deze denkrichting af. Laten wij dit even uitleggen.

In het logisch positivisme van Hempel en Carnap lag de nadruk wel op de rol van de observatie bij het bepalen van de confirmatiegraad van een theorie, maar zij erkenden tegelijk het cruciale belang van de theorie. Zij wilden niet alle theoretische termen elimineren uit de wetenschap door ze direct te vertalen in observatietaal, maar zij meenden dat theorieën systemen van uitspraken zijn, die als geheel moeten worden beoordeeld. De axioma's van een hypothetisch-deductief systeem krijgen met andere woorden empirische betekenis doordat de uitspraken die ervan worden afgeleid, aan de empirie kunnen worden getoetst. Wetenschappelijke theorieën worden zo als *partieel geïnterpreteerde systemen van uitspraken* opgevat.

Wanneer Friedman nu schrijft dat het in het algemeen zo is dat "naarmate een theorie meer betekenis heeft, haar assumpties ook meer onrealistisch zijn"², dan zegt hij daar iets meer dan nodig is volgens het

2 "In general, the more significant the theory, the more unrealistic the assumptions" (Friedman, 1953, p. 14). Friedman voegt er in voetnoot aan toe dat het omgekeerde natuurlijk niet geldt: het onrealistische karakter van de assumpties van een theorie garandeert nog geen betekenisvolle theorie.

wetenschapsfilosofisch beginsel van de partiële interpreteerbaarheid van theorieën. In deze laatste opvatting kunnen de basisvooronderstellingen van een theorie noch realistisch, noch onrealistisch worden genoemd. Zij worden gewoon onrechtstreeks getoetst via hun implicaties. Nogal wat critici van Friedman, Nagel en Musgrave b.v. verwijten hem dan ook dat het volstrekt onduidelijk is wat realisme of niet-realisme voor hem betekent (Nagel, 1963; Musgrave, 1981; zie ook Maki, 1987).

Theorieën als werktuigen?

Ik ga hier niet onmiddellijk in op deze discussie omdat zij de laatste jaren naar de achtergrond is verdreven door Bolands herinterpretatie van Friedmans methodologie in instrumentalistische zin (Boland, 1979)³. In deze opvatting is een theorie niet meer dan een werktuig. Welnu, van instrumenten zegt men niet dat ze waar of vals zijn, maar alleen dat ze al dan niet (of min of meer) nuttig zijn. Voor Friedman betekent dit dat hij geen interesse heeft voor het waarheidsgehalte van theorieën, maar slechts voor hun voorspelkracht. Het al dan niet realistische karakter van de assumpties doet in deze interpretatie al evenmin ter zake als bij de logisch-positivisten.

Toch is er een verschil: logisch-positivisten zijn niet noodzakelijk instrumentalisten. Er zijn tegenwoordig niet zoveel wetenschapsfilosofen die zich tot het instrumentalisme bekennen⁴. De reden hiervan is eenvoudig. Vele wetenschappers en filosofen vrezen namelijk dat men zo uiteindelijk terechtkomt bij vrij triviale theorieën, die wel toelaten om betrouwbare voorspellingen te maken, maar die elke verklarende kracht hebben verloren. Men verwacht van een theorie dat zij enig inzicht geeft in het bestudeerde fenomeen. Dat hoeft niet noodzakelijk een hermeneutisch "Verstehen" te zijn, maar dan toch een verklaring die meer inhoudt dan alleen maar het aanwijzen van een statistische correlatie. De vuistregel die zegt dat wij morgen hetzelfde weer zullen hebben als vandaag is wel in vele gevallen juist, maar volstrekt oninteressant. Analooft heeft men vaak grote moeilijkheden om met econometrische modellen causale relaties op te sporen.

³ Een gelijkaardige stelling vindt men ongeveer rond dezelfde tijd verdedigd in Coddington (1979).

⁴ Er was het voorbeeld van Stephen Toulmin en tegenwoordig maakt het Amerikaanse pragmatisme opnieuw school. Richard Rorty b.v. verdedigt een variante van het instrumentalisme, die de econoom McCloskey beïnvloed heeft in zijn kritiek op de methodologie, maar daarover later meer.

Boland beweert in het bovenvermelde artikel dat de positie van Friedman onweerlegbaar is: het is "een instrumentalistische verdediging van het instrumentalisme" (Boland, 1979, p. 522) en als zodanig volstrekt coherent. Caldwell betwist deze stelling. Hij beroept zich op Lakatos, die het instrumentalisme een gebrek aan elementaire logische competentie verwijt. Instrumentalisten vergeten immers het probleem van de inductie. Zij realiseren zich onvoldoende of niet dat er oneindig veel elkaar uitsluitende theorieën bestaan, die de empirische gegevens kunnen verklaren (Caldwell, 1982, p. 180).

Maar is Friedman wel een zuivere instrumentalist, zoals Boland beweert? Voerde hij om deze objectie te vermijden geen bijkomend criterium van wetenschappelijkheid in, namelijk dat van de eenvoud van een theorie? Caldwell argumenteert op dit punt dat de keuze van dit additionele criterium volstrekt arbitrair en zelfs ad hoc is. Friedman heeft zich in zijn eigen werk als econoom trouwens helemaal niet aan dat criterium gehouden. In zijn Nobelprijzlesing b.v. spreekt hij over de relatie tussen inflatie en werkloosheid. Hij beschrijft in dit verband een wetenschappelijke vooruitgang, die tot uiting komt in de opeenvolging van drie soorten theorieën. Er was eerst de klassieke Phillipscurve. Vervolgens introduceerde men verwachtingen in dit model en kwam men tot een combinatie van een verticale Phillipscurve op lange termijn en een reeks neerwaarts hellende curven op korte termijn. Deze laatste komen dan overeen met verschillende verwachte inflatiegraden. In een (voorlopig?) laatste stadium gebruikt men de *Public Choice*-theorieën van Arrow, Buchanan en Tullock om de schijnbaar positieve relatie tussen inflatie en werkloosheid te verklaren. Deze theorieën geven volgens Friedman steeds betere voorspellingen, maar zij worden ook steeds complexer. Zij verklaren zeker niet "meer door minder" (Friedman, 1977)⁵.

Methodologie als ideologie?

Had Friedman met zijn combinatie van de criteria van voorspelkracht en eenvoud de bedoeling om het gebruik van de neoklassieke maximalisatie-assumptie te rechtvaardigen? Is deze methodologie niets anders dan een rationalisatie van de wereldvisie van haar auteur? Heeft Friedman – zoals velen na hem – een ideologisch gebruik gemaakt van de methodologie? Strikt logisch gesproken kan dit niet. Een redenering met de volgende logische structuur is immers ongeldig:

⁵ Dit voorbeeld heb ik ontleend aan Caldwell, 1982, p. 183.

$P \rightarrow q$
 q

P

Indien van een theorie juiste voorspellingen kunnen worden afgeleid, dan betekent dit nog niet dat deze theorie zelf juist is. Friedman beweert dat ook niet, zeker niet in de instrumentalistische interpretatie die van zijn methodologie kan worden gegeven. De context waarin Friedmans artikel is geschreven suggereert nochtans dat het hier wel degelijk gaat om een poging tot legitimatie van het gebruik van het neoklassieke model en zo is deze tekst later ook veelal begrepen.

Friedman antwoordt immers op de poging van Richard Lester om de neoklassieke theorie van het producentengedrag te toetsen aan de hand van vragenlijsten, die aan ondernemers worden toegestuurd. Er kwam veel (terechte) kritiek op dit onderzoek, maar ook andere onderzoeken bevestigden dat ondernemingen in werkelijkheid niet de regel van de marginale produktiviteit volgen. De neoklassieke economen verdedigden zich op het vlak van de methodologie en dat is naar mijn mening niet zo vreemd. De belangstelling voor methodologische discussies wordt in de economische wetenschap vooral gewekt door een zeker onbehagen met betrekking tot het statuut van de homo oeconomicus. Voorstanders van de neoklassieke economie voelden zich daarbij verplicht om er hun opponenten, die zij meestal als leken in het vak beschouwen, op te wijzen dat hun theorie niet zonder meer mag worden verworpen omdat zij uitgaat van een mensbeeld dat op het eerste gezicht niet zo sympathiek is. Zij deden daarbij een beroep op een ietwat gesofistikeerde methodologie. Hun tegenstanders hebben op hun beurt vaak een methodologische argumentatie ontworpen.

Evolutionisme en neoklassieke theorie

Tot de gesofistikeerde verdedigingsstrategie van Friedman behoort ook zijn evolutionistische opvatting van economische rationaliteit. In deze visie, die oorspronkelijk mede door Alchian werd ontwikkeld (Alchian, 1950), is het niet van belang of de economische actoren wel de intentie hebben om optimaliserend op te treden. Alleen het resultaat telt namelijk. Wie zijn winst niet maximeert, zal door de concurrentie worden uitgeschakeld. Dit model is door de evolutieleer in de biologie geïnspireerd. Alleen organismen die zich aan de omstandigheden aanpassen, zullen overleven. De processen die tot die aanpassing / overleving hebben geleid in hoofde van de individuen, vallen buiten de interessesfeer

van het evolutionisme. Het eenvoudige feit dat bepaalde organismen of economische actoren er zijn bewijst dat ze gemaximeerd hebben.

Het evolutionisme is net zoals het instrumentalisme een *as-if*-theorie. Men kan de reële gang van zaken voorspellen of verklaren vanuit de veronderstelling dat organismen of actoren handelen *alsof* zij rationeel waren. Het voorbeeld dat Friedman geeft, is heel bekend geworden: het lijkt alsof de bladeren van de bomen de bedoeling hebben om de hoeveelheid licht die zij ontvangen, te maximeren. Deze veronderstelling is duidelijk niet-realistisch. Bladeren hebben immers geen vrije wil. Deze assumptie laat nochtans toe om de structuur van de kruin van een boom te verklaren.

Het gevaar van dit soort analogieën is dat ze eigenlijk te welsprekend zijn om betrouwbaar te zijn. In de economische wetenschap zijn wij er wel degelijk in geïnteresseerd te weten wat wij precies moeten doen om ons aan te passen, om te overleven of om succes te hebben. Het is ook lang niet altijd evident dat een spontane evolutie naar een uniek evenwicht leidt. Als verschillende processen naar verschillende evenwichten leiden, wordt een juist begrip van deze processen wel weer belangrijk. De evolutionaire leer beschrijft inderdaad een blind mechanisme. Uit de veelheid van toevallige mutaties worden telkens diegenen geselecteerd die een betere overlevingskans geven, d.w.z. diegenen die het reproductievermogen van de soort verbeteren. Niets garandeert echter dat je op die manier naar een globaal optimum evolueert in plaats van naar een (lager) lokaal optimum. Je moet soms een stap achteruit zetten om er twee vooruit te kunnen zetten, maar dit veronderstelt een ingeniositeit die niet in het evolutionistische selectieproces gegeven is.

Biologische evoluties hebben ook veel tijd nodig om zich door te zetten. In de hedendaagse economie daarentegen verandert de realiteit waaraan men zich moet aanpassen bijzonder snel. Niet-aangepast gedrag kan zo op iets langere termijn toch zeer goede resultaten geven. De Oosteuropese economieën hebben zich lange tijd helemaal niet "aangepast". Hun industriële conglomeraten kunnen als volledig afgeschreven worden beschouwd. Paradoxaal genoeg wordt het op basis van zo'n tabula rasa misschien mogelijk om de allernieuwste technologieën te introduceren op een veel meer consistente wijze dan in het bestaande westerse industriële patroon. Op termijn kan de Oosteuropese economie zo opnieuw hyperconcurrentieel worden! De onbepaaldheid van de evolutie in de economie is veel groter dan in de biologie.

Men verbindt het evolutionisme vaak met het idee van een "struggle for life", maar ook dat is een gevaarlijke metafoor. De indruk wordt immers gewekt dat het uitsluitend gaat om een strijd om bestaande plaatsen. In werkelijkheid treedt echter veelal specialisatie op. De creatie van nieuwe plaatsen – "niches" in de biologie, nieuwe producten of diensten in de economie – is meestal een veel intelligentere overlevingsstrategie.

Tenslotte kan de vraag worden gesteld of het evolutionisme wel zo goed samengaat met de neoklassieke theorie. Men constateert namelijk dat bepaalde ondernemingen zeer lang blijven bestaan en succes hebben. Helemaal toevallig kan dat niet zijn. Hoe kan deze bijzondere competentie om te overleven dan precies worden verklaard? In de biologie zijn de genen verantwoordelijk voor het doorgeven van succesvolle strategieën van de ene generatie op de andere, maar welk analogon kan men daarvoor in de economie bedenken? Nelson en Winter hebben in een belangrijk boek geargumenteed dat bedrijven hun succes kunnen verlengen dank zij de regels en routines die in de bedrijfscultuur zijn ingebed. Als men dat aanvaardt, verlaat men evenwel het neoklassieke universum, waarin alleen de vooruitziende, berekenende rationaliteit van subjecten, die de alternatieve gevolgen van diverse handelingspatronen afwegen, onder ogen wordt genomen. Als regelgeleid handelen de motor van de evolutie is, dan zit men veeleer in het institutionalistische denkkader. De enige manier waarop de neoklassieke economen zich uit deze impasse kunnen redden, bestaat erin te veronderstellen dat de beste manier om te overleven erin bestaat doelbewust te optimaliseren. Het evolutionisme met zijn *as-if*-methodologie verliest zo nochtans zijn specificiteit. Het is wellicht niet toevallig dat heden ten dage vooral institutionalisten zich beroepen op bepaalde vormen van evolutionisme⁶.

De "Prospect Theory"

Het verschil tussen het maximerende "gedrag" van bladeren en dat van economische actoren ligt hierin dat het in het eerste geval duidelijk om een irrealistische assumptie gaat, terwijl in het tweede niet duidelijk is:

- 1) of het wel om een theoretische assumptie gaat
 - 2) in welke zin deze dan "niet-realistisch" kan worden genoemd.
- Is een rechtstreekse toetsing van zo'n basisveronderstelling aan de em-

⁶ Voor een bespreking van verdiensten en gebreken van het evolutionisme, zie Simon, 1984, p. 37-74; Elster, 1983, p. 49-68 en 131-157; Nelson en Winter, 1982.

pirische werkelijkheid al dan niet zinvol? Twee soorten overwegingen zijn hierbij van belang.

1) Het is niet altijd duidelijk hoe men de assumpties van een theorie kan scheiden van de theorie zelf. Waarom zou men de maximisatiestelling niet kunnen afleiden van een algemene theorie van het menselijke handelen, die zelf op meer fundamentele assumpties is gebaseerd? In dit laatste geval is de maximisatiehypothese dan wel toetsbaar! Het hangt dus van de formulering van een theorie af of de maximisatie er als een niet te toetsen assumptie verschijnt of integendeel als een toetsbare hypothese. De marginalistische theorie maakt in elk geval slechte voorspellingen met betrekking tot de enquêtes van Lester.

De laatste jaren wordt uitgebreid onderzoek gepleegd over de vraag of economische actoren werkelijk optimaliserend handelen. Herbert Simon had reeds vroeger geargumenteed dat de mens een veel te beperkte reken capaciteit heeft om als homo oeconomicus te *kunnen* handelen. Vaak is "satisficing" de enig mogelijke keuzeregule die concreet denkbaar is. Men heeft wel geprobeerd aan te tonen dat "satisficing" zelf een vorm van "optimizing" is, maar deze reductie is slechts in beperkte reeksen van gevallen mogelijk (Elster, 1986, p. 1-33). Vanuit de "prospect theory" van Tversky en Kahneman worden bovendien allerlei laboratoriumexperimenten opgezet, die aantonen dat het feitelijke menselijk handelen helemaal niet aan de canons van de economische rationaliteit beantwoordt (zie b.v. Tversky en Kahneman, 1986). Zo heeft men aangetoond dat de wijze waarop een probleem wordt geformuleerd of voorgesteld, vaak de individuele beslissingen beïnvloedt. Winsten en verliezen worden ook niet op symmetrische wijze geëvalueerd. Men kent een groter gewicht toe aan zekere dan aan onzekere uitkomsten, zelfs als het verwachte nut in beide gevallen hetzelfde is. Lexicografische ordeningen van preferenties blijken ook vaker dan continue ordeningen voor te komen.

Het is verwonderlijk hoe weinig aandacht in de economische en methodologische literatuur aan dit soort concrete, empirische onderzoekingen wordt besteed. Hun implicaties zijn immers revolutionair. Het hele beeld van de economie als positieve wetenschap, dat Friedman verdeelde, wordt hier op de helling gezet. Als beschrijving (of voorspelling) van het handelen blijkt de economische theorie van de rationaliteit in deze experimenten heel slecht te scoren. Dit betekent niet dat deze theorie daardoor waardeloos wordt, maar haar betekenis verandert. Duidelijk wordt dat de economische rationaliteit op de eerste plaats een normatief karakter heeft: zij geeft aan wat de kost van afwijkingen van

deze norm is. Indien deze prijs te hoog dreigt te worden, dan kan eventueel worden overwogen om de mensen te beschermen tegen hun eigen irrationaliteit door hen te verplichten zich te verzekeren tegen bepaalde risico's of door instituties te creëren – voor zover die al niet spontaan ontstaan (Frey en Eichenberger, 1989).

Theoretische en praktische interesse

2) Sommige formuleringen van Friedman suggereren dat zijn methodologie op het falsificationisme van Popper steunt, maar dit is slechts oppervlakkig het geval. Popper verwerpt immers ten stelligste elke vorm van instrumentalisme. Hij ziet hierin namelijk een strategie om theorieën te immuniseren tegen kritiek (Popper, 1972 [1963], p. 107-114). Voor het kritisch rationalisme is zoiets volstrekt ontoelaatbaar. Popper gelooft wel dat theorieën de waarheid als doelstelling behouden, zelfs al is het zo dat men nooit *zeker* is van de waarheid. Men kan immers nooit uitsluiten dat een ware stelling in de toekomst wordt gefalsifieerd.

McCloskey stelt tegenover deze kritiek van Popper dat het instrumentalisme ook voordelen heeft (McCloskey, 1985, p. 10). Het kan worden gezien als een vorm van methodologisch pluralisme: alle theorieën zijn toelaatbaar als zij maar goede voorspellingen bieden. Beter nog: het predictionisme van Friedman is slechts één mogelijke versie van het instrumentalisme. Men kan theorieën ontwerpen die andere bedoelingen hebben dan alleen maar de feitelijke gang van zaken te voorspellen. De meeste economen zijn inderdaad veel meer praktisch bezig. Zij willen beleidsadviezen geven of aanbevelingen voor het economisch handelen. In die zin hoeft het ons niet te verwonderen dat de economische rationaliteit op de eerste plaats normatieve betekenis heeft. Het instrumentalisme laat inderdaad honderd bloemen bloeien: niet alleen theorieën die goed voorspellen, maar ook theorieën die handige vuistregels voor bepaalde economische actoren suggereren of die een grote overtuigingskracht bezitten ten aanzien van bepaalde (groepen van) mensen.

Men zal een theorie dan ook anders beoordelen al naar gelang van de doelstelling die men ermee beoogt. Ik ben geneigd om te stellen dat vanuit een positief-wetenschappelijk standpunt het realisme van de theorie wel degelijk van belang is. Dat is niet alleen het geval als men van een wetenschappelijke theorie goede verklaringen verwacht, maar ook als men uitsluitend belang hecht aan haar voorspelkracht. Hoe kan je anders weten in welke richting je verder moet zoeken als je theorie slechte voorspellingen oplevert? Hoe kan je weten of een bepaalde

theorie op een nieuw domein van toepassing is, tenzij je haar vooronderstellingen kritisch gaat onderzoeken? Het oordeel over de heuristische waarde van een theorie hangt altijd samen met een oordeel over de betekenis, het statuut en het realisme van haar vooronderstellingen. Anders wordt het vinden van betere theorieën een zaak van gissen en missen (zie hieromtrent Hausman, 1989, p. 121). Indien men daarentegen in overweging neemt dat economen niet slechts goede verklaringen of voorspellingen zoeken, maar ook nog andere dan louter theoretische interesse hebben, dan wordt een verruimd instrumentalisme veel beter verdedigbaar.

Theorie als spiegel van de werkelijkheid?

Niet alleen Friedmans instrumentalisme wordt in een groot deel van de hedendaagse wetenschapsfilosofische literatuur betwijfeld, maar ook diens positivisme. Het is inderdaad een gemeenplaats geworden binnen de wetenschapsfilosofie dat feiten theoriegeladen zijn. Er bestaan met andere woorden geen zuivere, brute feiten, die als externe maatstaf ter beoordeling van het waarheidsgehalte van een theorie zouden dienen. Elementaire psychologie leert ons reeds dat observatie altijd selectie veronderstelt. Wij moeten in de massa informatie die op ons toekomt, weten te schiften. Feiten spreken niet voor zichzelf. Zij worden slechts betekenisvol vanuit een welbepaalde vraagstelling. Friedmans methodologie veronderstelt nu dat de voorspellingen van verschillende theorieën objectief kunnen worden beoordeeld, dat wil zeggen onafhankelijk van enig conceptueel kader. Indien er echter theorie nodig is om de feiten waaraan de theorie moet worden getoetst, vast te stellen, dan verliest de beoordeling van wetenschappelijke theorieën haar vast fundament. Dit betekent niet noodzakelijk dat alle theorie subjectief is, maar wel dat alle kennis een beroep doet op maatschappelijk bepaalde standaarden van aanvaardbaarheid veeleer dan dat zij ons een spiegel van de natuur zou voorhouden.

De economische wetenschap ontsnapt niet aan deze positivisme-kritiek. De "gegevens" waaraan men de economische theorieën toetst zijn heel duidelijk het resultaat van theoretische operaties. Zoals wij hiervoor al vermeldde, heeft Sraffa ons geleerd dat de bepaling van de "hoeveelheid" kapitaal in de economie (of in een sector) een heel problematische zaak is. In de monetaire economie heeft men de grootste moeite om het erover eens te worden welke definitie van de geldbasis de beste is. De bepaling van de werkloosheidscijfers of van de inflatiegraad is de inzet van politieke strijd tussen allerlei belangengroepen. Het BNP kan op verschillende manieren worden berekend en wordt

door ecologen betwist als maatstaf van de welvaart van een land. En zo kunnen wij de voorbeelden vermenigvuldigen.

Een falsificationistische methodologie voor de economische wetenschap?

Deze positivisme-kritiek kan overigens niet slechts tegen Friedman worden gericht, maar ook tegen de popperiaanse methodologie, die Blaug in zijn haast klassieke werk over economische methodologie vooropstelt (Blaug, 1980).

Popper bekritiseert het logisch positivisme omdat het volgens hem geen raad weet met het inductieprobleem (hoe kan men uit een beperkt aantal particuliere observaties een algemene stelling – een wetenschappelijke wet – afleiden?), maar men kan zich afvragen of de overgang van het verificatiecriterium naar het falsificatiecriterium wel zo fundamenteel is als deze auteur beweert. Correcte predicties verifiëren de theorie in kwestie niet, maar beletten slechts dat zij wordt gefalsifieerd. De empirische toetsing wordt aldus van cruciaal belang voor de wetenschappelijke vooruitgang, maar net als Friedman lijkt Blaug de moeilijkheid van die toetsing te onderschatten.

Is het dan te verwonderen dat economen slechts hoogst zelden de aanbevelingen van deze methodologen of wetenschapsfilosofen hebben gevolgd? Zelden vind je wetenschappelijke artikels waarin een theorie met haar rivalen wordt vergeleken of waarin falsifiërende toetsingen worden vermeld. Indien een theorie door de feiten lijkt te worden weerlegd, dan verklaart men dat meestal door het gebruik van slechte data of door het feit dat men bepaalde *ceteris-paribus*-clausules niet onder controle heeft kunnen houden. In een opmerkelijke studie over de consumptiefunctie heeft F. Green aangetoond dat men nooit de superioriteit van de *life-cycle*-hypothese van Modigliani en de permanente-inkomshypothese van Friedman qua empirische voorspelbaarheid of verklarende waarde heeft kunnen bewijzen. De relatieve-inkomenstheorie of de theorie die de consumptie verklaart door gewoontevorming heeft men nooit kunnen weerleggen omdat zij minder betrouwbare voorspellingen leveren. Als deze laatste theorieën toch naar de achtergrond verwezen zijn, dan komt dat wellicht alleen doordat zij eerder institutionalistisch gefint zijn en niet zo goed passen in de neoklassieke opvattingen (Green, 1979).

Blaug is er zich heel goed van bewust dat de feitelijke evolutie van het economisch denken geenszins volgens het popperiaanse model ver-

loopt. De betekenis van dit model is op de eerste plaats normatief. Wil de economie werkelijk een wetenschap worden, dan mogen de economen zich niet langer toeleggen op het zoeken naar bevestigingen van de eigen stellingen of vooroordelen, maar dan moeten zij hun eigen hypothesen proberen te weerleggen door cruciale toetsingen. De vraag is niet alleen of dit praktisch doenbaar is, maar ook of er geen principiële beletsels zijn. In werkelijkheid toetst men immers nooit één enkele hypothese, maar altijd een heel systeem van proposities. Men spreekt in dit verband van de Quine-Duhem-thesis, naar de filosoof en de fysicus die de aandacht hebben gevestigd op deze moeilijkheid.

Het is heel moeilijk een onderscheid te maken tussen een schijnbare en een echte falsificatie van een theorie. De falsificatie kan immers te wijten zijn aan een foutieve hulphypothese of het niet respecteren van een randvoorwaarde. Zoals wij hierboven al zeiden steken er altijd hulphypothesen achter de feiten, aan de hand waarvan men b.v. de theorie test. Niet alleen de theorie wordt dus getoetst, maar ook de observaties zijn toetsbaar. Een toetsing van de kwantiteitstheorie van het geld is altijd ook een toetsing van de concepten zelf van de geldhoeveelheid, het prijspeil, de omloopsnelheid van het geld en het volume van de transacties. Het gevolg van dit alles is dan ook dat men b.v. de hypothese (de "assumptie" of het "postulaat") van de economische rationaliteit nooit dwingend kan falsifiëren. Zoals von Mises ooit argumenteerde kan geobserveerde intransitiviteit van het keuzegedrag van economische actoren altijd het resultaat zijn van een leerproces of van een anderssoortige verandering van preferenties. Maximeren mensen hun inkomen niet, dan wel iets anders: hun nut, hun prestige of hun gevoel van eigenwaarde b.v.

Eclectisme en pluralisme

In het "gesofistikeerde falsificationisme" van Lakatos erkent men dat wetenschappelijke hypothesen niet geïsoleerd mogen worden onderzocht, maar als delen van grotere dynamische theoretische systemen, die evolueren in de tijd (Lakatos, 1974). Men erkent ook dat een cumulatieve ontwikkeling van de kennis wellicht onmogelijk is als elke falsificatie onmiddellijk zou leiden tot de verwerping van een theorie. Zo toonde Feyerabend aan dat de Copernicaanse revolutie met de strenge methodologische eisen van een normatieve wetenschapsfilosofie nooit mogelijk zou geweest zijn (Feyerabend, 1975, p. 69-161).

Om al deze redenen is men net zoals in de wetenschapsfilosofie, ook in de economische methodologie afgestapt van het idee dat er één enkele

alleenzaligmakende wetenschappelijke methode bestaat. De kritiek van het positivisme heeft geleid tot de verwerping van elke vorm van "fundamentalisme". Men heeft het idee van een extern – eventueel filosofisch geïnspireerd – fundament van de wetenschap stilaan opgegeven. De wetenschapsfilosofie heeft zich met Kuhn naar de wetenschapssociologie gekeerd en de economische methodologie is gevolgd. Caldwell roept in het hierboven vermelde boek op om meer aan interne kritiek van economische theorieën te doen. Het is zinloos om de Oostenrijkse school te bekritisieren vanuit een positivistische methodologie (Nozick, 1977), maar het is wel interessant en leerrijk om te zien hoe von Mises in zijn tautologieën verstrikt raakt of hoe von Hayek evolueert van een technische vakeconoom naar een reeks filosofische inzichten in de samenhang van markt en instituties, van economie en epistemologie (Caldwell, 1988).

Boland pleit er vanuit zijn instrumentalistische visie voor om de methodologie te gebruiken die het best past bij het probleem dat men bestudeert en bij de bedoeling die men heeft met zijn studie. In sommige gevallen kiest men beter eenvoudige, goed hanteerbare economische modellen met een klein aantal vergelijkingen. Voor andere doeleinden zijn omvangrijke modellen nuttiger (Boland, 1982). Ook Hausman opteert in een recent overzichtartikel voor een eclectische methodologie: "The situation of a methodologist concerned about understanding and improving economic practice is similar to that of an economist concerned with understanding and improving business practice. Although both may find some of the practices they study mistaken or irrational, both had better understand thoroughly the actual problems and procedures of the object they study" (Hausman, 1989, p. 122).

Dit citaat is vrij representatief voor wat de meeste methodologen heden ten dage voor ogen staat. Het interessantste zuiver methodologische onderzoek van de laatste jaren bestaat uit nauwkeurige analyses van welbepaalde stukken economische theorie. Ik denk hierbij aan het reeds vermelde artikel van Green over de consumptiefunctie, aan Reders analyse van de Chicago-economie, aan Wongs studie van de "revealed preference theory" of aan Weintraubs diagnose van de algemeen-evenwichtstheorie (Reder, 1982; Wong, 1978; Weintraub, 1985).

De retoriek van de economie

Dit soort studies heeft nog een extra stimulans gekregen door het werk van McCloskey over de retoriek van de economie (McCloskey, 1983)⁷.

⁷ Voor een discussie van McCloskeys stellingen, zie *Economics and Philosophy*, 4, 1988, p. 89-175. Voor een illustratie van de vruchtbaarheid van deze ideeën, zie Klammer, McCloskey en Solow, 1988.

De auteur verwerpt niet alleen het modernisme, dat wil zeggen het positivisme zoals wij dat hierboven bekritisierden, maar hij gaat verder. Geen enkele door de filosofie geïnspireerde methodologie vindt genade in zijn ogen. Wetenschappelijke activiteiten worden bedreven in een gemeenschap van mensen, die met en over elkaar converseren, elkaars artikels lezen en bespreken. De enige eisen die aan deze communicatie kunnen worden gesteld, zijn die van elke conversatie, namelijk eerlijkheid, helderheid en verdraagzaamheid. Strikte bewijzen van het eigen gelijk kan men hierbij zelden geven, maar het komt erop aan te proberen de anderen te overtuigen met goede argumenten.

Men kan dit op heel veel verschillende manieren doen. Goede argumenten hoeven niet noodzakelijk tot syllogismen te worden herleid. De argumentatieleer, waarop McCloskey zich inspireert, is veel ruimer dan de logica. In navolging van hedendaagse filosofen als Toulmin, Polanyi, Rorty, Feyerabend en Perelman (zie IJsseling, 1975), wil McCloskey de retoriek, die sinds Plato door de filosofen wordt misprezen, rehabiliteren. Het heeft geen zin de economen voor te schrijven hoe zij wetenschap moeten bedrijven – dat weten zij zelf wel – maar het heeft wel zin te zien welke metaforen, analogieën, stilistische procédés, autoriteitsargumenten economen gebruiken in hun teksten. Wanneer economen in de leer gaan bij tekstkritiek, retoriek en argumentatieleer, dan zal dat het peil van de wetenschappelijke debatten aanzienlijk verhogen en zo leiden tot betere wetenschap. Methodologie en epistemologie daarentegen bederven of blokkeren de discussie en zijn om die reden verwerpelijk.

Ik ga hier niet in detail in op de – overigens interessante – discussies die deze vrij provocerende stellingen onder economen hebben teweeggebracht, maar ik besluit met een meer algemene evaluatie van de rol en de mogelijkheden van de economische methodologie en haar verhouding tot de wetenschapsfilosofie.

Welke economische methodologie?

McCloskey en Klammer zijn niet de enigen die het bestaansrecht van de economische methodologie betwisten. "Economic Methodology Doesn't Matter, But the History of Thought Might" is de titel van een recent artikel van Weintraub (Weintraub, 1989) en in Nederland heeft Wim Klever vanuit een spinozistische inspiratie de pretenties van de economische methodologie verworpen (Klever, 1989a)⁸. Hierbij rijst

⁸ Zie ook de discussie over dit artikel in *Economisch Statistische Berichten* van 17-5-1989 door Blom, Vandeveld, Vromen en Klever.

toch de vraag welk soort economische methodologie hier precies wordt bedoeld. Volgens een recent en vrij representatief handboek wordt deze discipline het best gedefinieerd als de studie van de principes die de economen leiden bij de keuze van het statuut van de proposities die door hun analyses worden gebruikt of voortgebracht (Mingat, Salmon en Wolfelsperger, 1985, p. 142)⁹. Vaak wordt deze definitie eerder in restrictieve zin gehanteerd. Het gaat dan uitsluitend over de kwestie van het realisme van de basispremissen van de economische wetenschap of over het relatieve gewicht dat aan inductie en deductie moet worden toegekend. Dit soort van academische vraagstellingen lijkt wel elke maatschappelijke relevantie te ontberen. Men kan bovendien veronderstellen dat er altijd wel een methodologie kan worden uitgewerkt die de bestaande wetenschappelijke praktijk dekt. Economische methodologie lijkt zo al vlug een min of meer overbodige spelerei, die parasiteert op de successen van de wetenschap zelf. Bedoelt Klever deze methodologie wanneer hij stelt dat de toekenning van de Nobelprijs economie aan een methodoloog "ongehoord" en een "vergissing" zou zijn (Klever, 1989a, p. 308)? De Nobelprijswinnaars zijn in elk geval zelf de methodologische beschouwingen geenszins uit de weg gegaan. Niet alleen Milton Friedman en Paul Samuelson, maar ook Herbert Simon, Friedrich von Hayek, James Buchanan, Gunnar Myrdal en Maurice Allais hebben zich expliciet en in hun belangrijkste werken met methodologische vragen bezig gehouden en vaak krijgen de methodologische beschouwingen zelfs in hun Nobelprijzlesing een prominente plaats.

Kenmerkend is evenwel dat al deze "autoriteiten in de economische wetenschap" de methodologie hebben verruimd tot een meer diepgaande en allesbehalve triviale reflectie op de harde kern van de economische wetenschap. Is economie niet veeleer de wetenschap van de individuele keuze dan de wetenschap van de schaarste (Buchanan)? Wat is de verhouding tussen de wetten van de vrije markt en politieke wetten en regels, tussen kosmos en taxis (Hayek)? Heeft de economische wetenschap zich niet al te veel bezig gehouden met een ideële, "substantieve" rationaliteit en al te weinig met de meer concrete regels, die behoren tot de procedurale rationaliteit (Simon)? Wordt de neoklassieke

9 "La méthodologie économique est l'étude des principes qui guident les économistes dans le choix du statut qu'ils attribuent aux propositions produites par leurs analyses (...). Par statut, nous désignons aussi bien vrai (ou corroboré) et faux, qu'applicable (en général, ou dans une situation donnée), plausible, suggestif, explicatif, testable, illustratif, commode, utile, critique, logique, euristique, empirique, etc."

theorie van het consumentengedrag niet fundamenteel ondermijnd door een aantal aantoonbare gevallen van inconsistentie (de paradoxen van Allais)?

In al deze gevallen gaat het om methodologische vragen. Het theoretische statuut van uitspraken of zelfs van hele stukken economische theorie wordt hier ter discussie gesteld en alternatieven worden voorgesteld. Vernieuwende bijdragen tot de economische wetenschap blijken haast altijd samen te gaan met of zelfs voort te komen uit een meer diepgaande methodologische reflectie. Dit heeft ongetwijfeld hiermee te maken dat elke ernstige econoom uiteindelijk steeds opnieuw voor de vraag komt te staan wat nu precies het object van zijn wetenschap is, welk concept van het economische hij hanteert, hoe het hart van de economie moet worden gedefinieerd. Een methodologie die zich beperkt tot het herkauwen van de feiten en verdiensten van het confirmationisme en het falsificationisme lijkt mij inderdaad relatief oninteressant. De methodologie van de grote economen, niet alleen van de reeds genoemde Nobelprijswinnaars, maar ook van mensen als Knight, Keynes, von Mises, stelt veel meer inhoudelijke vragen, die maatschappelijk relevant zijn, die van levensbelang zijn voor de ontwikkeling van de economische wetenschap en die ook niet zo gemakkelijk kunnen worden beslecht.

Wij geven drie voorbeelden van dergelijke fundamentele methodologische debatten.

1. In een ingenieus artikel uit 1962 probeert Becker te bewijzen dat de belangrijkste theorema's van de moderne economische wetenschap kunnen samengaan met irrationeel individueel gedrag (Becker, 1962). Ook als de consumenten volstrekt inert zijn of integendeel heel impulsief reageren op prijswijzigingen, zal een prijsstijging automatisch een daling van de vraag tot gevolg hebben. Prijsstijgingen of -dalingen veranderen immers voor iedereen de verzameling van de mogelijke alternatieve keuzen en dit laat zich voelen in respectievelijk een vermindering of een vermeerdering van de gevraagde hoeveelheid. Dit gegeven staat volkomen los van de beslissingsregel die de individuen hanteren. In een reactie wijst Kirzner erop dat Becker en met hem bijna de hele neoklassieke school een bijzonder statische opvatting van de markt hanteert. Becker beschouwt de prijs als een extern gegeven en de kopers als passieve prijsnemers en zo kan hij aantonen dat de individuen op geaggregeerd niveau gedwongen zijn om zich systematisch aan prijsveranderingen aan te passen.

De essentie van de prijstheorie en van het marktproces ligt volgens Kirzner nochtans elders, namelijk in de verklaring van de prijsveranderingen zelf. Welnu, dat is maar mogelijk als men zich niet langer fixeert op de beschrijving van de formele voorwaarden van het marktevenwicht, maar veeleer op het dynamische proces dat tot zo'n evenwicht kan leiden. Door de nadruk te leggen op *marktprocessen*, veeleer dan op de resultaten van het markthandelen, bekritiseert de Oostenrijkse School, waartoe Kirzner zich rekent, aldus de hele neoklassieke theorie van het algemeen evenwicht. Deze heeft immers ook veel te veel aandacht geschonken aan het bewijs van het *bestaan* van een algemeen evenwicht en aan de wiskundige afleiding daarvan en veel te weinig aan de voorwaarden van de *stabiliteit* van deze evenwichtssituatie. Voor de Oostenrijkers daarentegen is de theoretische bepaling van het evenwicht veel minder belangrijk dan de vraag wat er gebeurt met een markt die dat evenwicht nog niet heeft bereikt of welke krachten er werkzaam zijn die het herstel van evenwicht bewerkstelligen. De essentie van het marktgebeuren ligt volgens hen in het dynamische proces waardoor de verschillende marktactoren verwachtingen ontwikkelen en in de wijze waarop zij na ontgoocheling hun plannen op rationele wijze herzien. De assumptie van rationaliteit of consistentie behoort in deze visie wel degelijk tot de kern van de economische wetenschap (Kirzner, 1962).

2. Zowel de Oostenrijkers als de post-Keynesianen beklemtonen het probleem van de informatie van de economische actoren. Deze maken hun keuzen niet op basis van de objectieve stand van zaken, maar vanuit hun eigen inzicht in die stand van zaken. Beide scholen verwerpen de stilzwijgende veronderstelling van "perfect foresight" van de neoklassieke economie. Beide proberen ook het probleem van de onzekerheid ernstig te nemen. De belangrijkste economische beslissingen vergen immers een "oordeel", dat niet louter op berekenbare kansverdelingen gefundeerd kan worden. Oostenrijkers en post-Keynesianen verschillen echter grondig van mening als het gaat om de vraag hoe de relevante informatie kan worden doorgegeven. De Oostenrijkers menen dat het prijsmechanisme de enige vector van informatieverspreiding is en moet zijn. Volgens de post-Keynesianen daarentegen heeft de vrije markt behoefte aan andere informatiekanalen om op een bevredigende manier te kunnen functioneren. Regels, conventies en instituties zijn onontbeerlijk om meer kwalitatieve informatie aan de economische actoren te kunnen doorgeven. De eersten beklemtonen, samen met de autonomie van de markt, ook de zelfgenoegzaamheid van de economische wetenschap. De laatsten breken de economische wetenschap open tot een meer omvattende studie van diverse regelsystemen,

die de toeëigening van maatschappelijke rijkdom beheersen (Vandevelde, 1989). Ook hier impliceert een verschillende definitie van het economische een verschillende methodologie¹⁰.

3. Dat methodologische debatten nooit definitief beslecht worden, blijkt uit de hedendaagse discussies over de "Nieuwe Klassieke Economie". De economische wetenschap heeft zich altijd al laten bekoren door naturalistische argumenten. Men beschreef de wetten van de "natuurlijke" marktorde of de implicaties van de rationele natuur van de mens. Daartegen is voortdurend verzet gekomen, eerst van de historische school en later van verschillende meer institutionalistische denkrichtingen. Met de theorie van de rationele verwachtingen wordt het oude naturalisme in een nieuw kleedje gestoken. Met hun stochastische modellen menen de Nieuwe Klassieken wel niet dat perfecte kennis van de toekomst mogelijk is, maar zij veronderstellen toch dat de marktactoren weet hebben van "the true working of the system", waartoe b.v. ook een "natuurlijke werkloosheidsgraad" behoort. Eens te meer verwijst de methodologische discussie naar fundamentele debatten over de voor- en nadelen van een meer historische of een meer deterministische opvatting van economie.

Een normatieve methodologie?

Moet de economische methodologie zich nu streng normatief opstellen of veeleer beschrijven op welke gronden economen feitelijk bepaalde theorieën aanvaarden of afwijzen? Een louter descriptieve methodologie lijkt ons moeilijk denkbaar. Wie reflecteert over een wetenschappelijke discipline zal onvermijdelijk ook allerlei ideeën koesteren over hoe deze discipline zich verder moet ontwikkelen en dat is ook maar normaal. Wetenschap is niet denkbaar zonder afstand te nemen zowel van de vroegere als van de eigen praktijk. Dit afstand nemen is bovendien altijd normatief gekleurd: geen kritiek zonder aanvoelen van een crisissituatie en zonder verwijzing naar een "criterium". Het standpunt van waaruit men theorieën beoordeelt heeft ook altijd te maken met een specifieke definitie van de harde kern van het economische. De methodologie probeert dit kritische moment in de wetenschap verder te expliciteren. Is dit nu een activiteit die binnen of buiten de betrokken wetenschap plaatsvindt? Uiteindelijk is dit een onbelangrijke vraag. Het is goed en wellicht onvermijdelijk dat de methodologie enige kritische distantie of een zekere normatieve spanning behoudt ten aanzien van de feitelijke wetenschapsbeoefening, maar het is onzin te verwachten

¹⁰ Voor een meer gedetailleerde uiteenzetting, zie Hodgson, 1988.

dat de methodologie ooit één enkele "beste" wetenschappelijke methode zou kunnen voorstellen.

Wel is de methodologie in zekere zin de hoeder van een soort ethiek der wetenschappen, die zegt dat de wetenschappelijke theorieën zich altijd voor kritiek moeten openstellen. Deze kritiek hoeft daarom niet noodzakelijk te verlopen volgens de normen van het strikte popperiaanse falsificationisme. Dit belet niet dat elk theorie moet proberen om procedures aan te wijzen die tot haar eigen verwerping zouden leiden. Men kan aanvaarden dat elk oorspronkelijk wetenschappelijk discours zijn eigen object en methodes schept en dus ook in zekere mate incommensurabel met andere theorieën is, maar dit kan nooit zo ver gaan dat alle wetenschappelijke communicatie wordt afgewezen. Immuniseringsstrategieën zoals de Oostenrijkse School die gebruikt om zich van wetenschappelijke kritiek af te schermen zijn derhalve uit den boze¹¹.

Methodologie en wetenschapsfilosofie

Staat deze opvatting, die de economische methodologie enerzijds identificeert met de algemene vereisten van een ethiek der wetenschappen, maar die haar anderzijds vrij dicht bij het feitelijke wetenschapsbedrijf laat aansluiten, dan niet ver af van wat men in de diverse handboeken over economische methodologie aantreft?

Men vindt in deze handboeken wel degelijk een reflectie op het concept van het economische, meestal bij de bespreking van de controversen over economische realiteit. Zoals wij hierboven poogden aan te tonen is dat uiteindelijk ook de reden waarom de controverse rond Friedman's methodologie (de F-twist) zo belangrijk is.

Een gedegen kennis van de grote wetenschapsfilosofische debatten is bovendien van belang voor de economische methodologie. De algemene wetenschapsfilosofie levert immers een hele reeks "topoi", vraagstellingen en denkmodellen, die kunnen helpen bij de verheldering van methodologische debatten in de economische wetenschap. Vele economen hebben inderdaad wel enige kennis van het logisch positivisme, Popper, Kuhn, Lakatos en Feyerabend en zo is een soort gemeenschappelijk vocabularium ontstaan, waaruit meer gesofistikeerde en toch algemeen begrijpelijke argumenten kunnen worden geput. Dat is vooral het geval in de recente economische literatuur, waar het informatiepro-

¹¹ Zie de bijzonder intelligente commentaar in Nozick, 1977.

bleem als een cruciaal element in economische beslissingsprocessen wordt beschouwd. Wie de theorie van de stilzwijgende kennis van Polanyi kent of de redenen waarom Popper de mogelijkheid van een logica van de wetenschappelijke ontdekking afwijst, zal ook veel beter begrijpen waarom b.v. de theorie van de rationele verwachtingen zo problematisch is (Snippe).

Men kan de kennisverwerving immers niet zonder meer aan een economische analyse onderwerpen. De produktiefunctie van nieuwe kennis blijft per definitie onbekend. Is het rationeel om verder informatie in te winnen in de hoop een beslissend nieuw element te vinden of kan men zich die tijd en moeite beter besparen? Dit soort vragen kan a priori niet volgens de gangbare regels van de doel-middelenrationaliteit worden beslecht. In de terminologie van Simon betekent dit dat "optimizing" hier onmogelijk is zodat men zich wel moet beperken tot "satisficing". Er blijft dus in elk proces van kennisverwerving een onuitroeibaar, niet-formaliseerbaar element van persoonlijke of stilzwijgende kennis aanwezig. Het is bovendien helemaal niet zeker dat de verwachtingen betrouwbaarder zullen worden naarmate men steeds meer informatie tegen een steeds hogere kostprijs gaat verzamelen. De wetenschapsfilosofische literatuur over het inductieprobleem leert daarbij ook dat het onmogelijk is om op basis van de onvermijdelijk beperkte informatie waarover men beschikt het "ware" economische model of de "natuurlijke" wetten die het economisch leven beheersen af te leiden.

Men kan ongetwijfeld ook zonder de omweg van de wetenschapsfilosofie tot deze conclusie komen, maar als men in het voetspoor van von Hayek, Keynes en Simon het epistemologisch probleem in de harde kern van de economische wetenschap gaat situeren, dan kunnen economen wellicht toch niet zonder meer voorbijgaan aan de hedendaagse wetenschapsfilosofische en kentheoretische literatuur.

Bibliografie

- ALCHIAN, A. (1950), "Uncertainty, Evolution and Economic Theory", *Journal of Political Economy*, 58, p. 211-222.
- BECKER, G. (1962), "Irrational Behaviour and Economic Theory", *Journal of Political Economy*, Vol. LXX, nr. 1, p. 1-13.
- BLAUG, M. (1980), *The Methodology of Economics or How Economists Explain*, Cambridge University Press.
- BLOM, H.W., VANDEVELDE, T., VROMEN, J.J. (1989), "Economische methodologie", *Economisch Statistische Berichten*, 17-5-1989, 74e jg., nr. 3707, p. 488-489.
- BOLAND, L.A. (1979), "A Critique of Friedman's Critics" *Journal of Economic Literature*, Vol. XVII, juni 1979, p. 503-522.

- BOLAND, L.A. (1982), *The Foundations of Economic Method*, Londen, Allen & Unwin.
- BUCHANAN, J.M. (1969), "Is Economics the Science of Choice?" in: STREISSLER, E. (ed.), *Roads to Serfdom: Essays in Honour of F.A. von Hayek*, Londen, Routledge & Kegan Paul, p. 43-64.
- CALDWELL, B.J. (1982), *Beyond Positivism: Economic Methodology in the Twentieth Century*, Londen, George Allen & Unwin.
- CALDWELL, B.J. (1988), "Hayek's Transformation", *History of Political Economy*, 20:4, p. 513-541.
- CODDINGTON, A. (1979), "Friedman's Contribution to Methodological Controversy", *British Review of Economic Studies*, 2 (4), p. 1-13.
- ELSTER, J. (1983), *Explaining Technical Progress: A Case Study in the Philosophy of Science*, Cambridge University Press.
- ELSTER, J. (ed.) (1986), *Rational Choice*, Oxford, Basil Blackwell.
- FEYERABEND, P.K. (1975), *Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge*, Londen, New Left Books.
- FREY, B.S. en EICHENBERGER, R. (1989), "Anomalies and Institutions", *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 145, p. 423-437.
- FRIEDMAN, M. (1953), "The Methodology of Positive Economics", *Essays in Positive Economics*, University of Chicago Press, p. 3-43.
- FRIEDMAN, M. (1977), "Nobel Lecture: Inflation and Unemployment", *Journal of Political Economy*, Vol. 85, juni 1977.
- GREEN, F. (1979), "The Consumption Function: A Study of a Failure in Positive Economics", in: GREEN, F., NORE, P. (eds.), *Issues in Political Economy: A Critical Approach*, Londen, Macmillan, p. 33-60.
- HANDS, D.W., (1985), "Karl Popper and Economic Methodology: A New Look", *Economics and Philosophy*, 1, p. 83-99.
- HAUSMAN, D.M. (1989), "Economic Methodology in a Nutshell", *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 3, nr. 2, p. 115-127.
- HODGSON, G.M. (1988), *Economics and Institutions: A Manifesto for a Modern Institutional Economics*, Oxford, Polity Press.
- HUTCHISON, T.W. (1960 [1938]), *The Significance and Basic Postulates of Economic Theory*, New York, Augustus M. Kelley.
- IJSSELING, S. (1975), *Retoriek en filosofie: Wat gebeurt er wanneer er gesproken wordt?*, Ambo, Bilthoven.
- KIRZNER, I.M. (1962), "Rational Action and Economic Theory", *Journal of Political Economy*, Vol. LXX, nr. 4, p. 380-385.
- KLAMER, A., McCLOSKEY, D. en SOLOW, R.M. (1988), *The Consequences of Economic Rhetoric*, Cambridge University Press.
- KLEVER, W.N.A. (1989a), "Economische methodologie vandaag" *Economisch Statistische Berichten*, 29-3-1989, 74e jg., nr. 3700, p. 308-313.
- KLEVER, W.N.A. (1989b), "Naschrift", *Economisch Statistische Berichten*, 17-5-1989, 74e jg., nr. 3707, p. 489-491.
- LAKATOS, I. (1974), "Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes", in: LAKATOS, I. en MUSGRAVE, A. (eds.), *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge University Press, p. 91-196.
- MAKI, U. (1987), *On the Problem of Realism in Economics*, paper presented at the conference *Quels Fondements Epistémologiques pour la Connaissance Economique?* Mons, december 1987.
- McCLOSKEY, D. (1985), *The Rhetoric of Economics*, Madison, University of Wisconsin Press.
- McCLOSKEY, D. (1983), "The Rhetoric of Economics", *Journal of Economic Literature*, Vol. XXI, juni 1983, p. 481-517.
- Methodus - Bulletin of the International Network for Economic Method*, 179 Jaffe Road, Suite 202, Hong Kong.
- MILL, J.S. (1967 [1836]), "On the Definition of Political Economy and the Method of Investigation Proper to It", in *Collected Works of John Stuart Mill*, Vol. 4, University of Toronto Press.
- MINGAT, A., SALMON, P. en WOLFELSPERGER, A. (1985), *Méthodologie Economique*, Parijs, PUF.
- MUSGRAVE, A. (1981), "'Unreal Assumptions' in Economic Theory: the F-twist Untwisted", *Kyklos*, 34, p. 377-387.
- NAGEL, E. (1963), "Assumptions in Economic Theory", *American Economic Review: Papers and Proceedings*, 53, p. 211-219.
- NELSON, R.R. en WINTER, S.G. (1982), *An Evolutionary Theory of Economic Change*, Harvard University Press.
- NOZICK, R. (1977), "On Austrian Methodology", *Synthese*, 36, p. 353-392.
- POLANYI, M. (1958), *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*, Londen, Routledge & Kegan Paul.
- POPPER, K. (1972), *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge*, Londen, Routledge & Kegan Paul.
- REDER, M.W. (1982), "Chicago Economics: Permanence and Change" *Journal of Economic Literature*, Vol. XX, maart 1982, p. 1-38.
- ROBBINS, L. (1935), *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*, Londen, Macmillan, 2nd edition.
- SNIPPE, J., *Economic Rationality and the Formation of Expectations: A Critical Analysis*, Research Memorandum nr. 132 from the Institute of Economic Research of the Faculty of Economics, University of Groningen.
- SIMON, H. (1984), *Reason in Human Affairs*, Oxford, Basil Blackwell.
- SRAFFA, P. (1926), "The Laws of Return under Competitive Conditions", *The Economic Journal*, december 1926, Vol. XXXVI, p. 535-550.
- TVERSKY, A. en KAHNEMAN, D. (1986), "Rational Choice and the Framing of Decisions", in: HOGARTH, R.M. en REDER, M.W., *Rational Choice: The Contrast between Economics and Philosophy*, University of Chicago Press.
- VANDELDE, T. (1989), "Marktonzekerheid en regulering: een pleidooi voor een institutionele visie op de economie", *Streven*, 56e jg., juli, p. 907-916.
- WEINTRAUB, R. (1985), *General Equilibrium Analysis: Studies in Appraisal*, Cambridge University Press.
- WEINTRAUB, R. (1989), "Methodology Doesn't Matter, But the History of Thought Might", *Scandinavian Journal of Economics*, Vol. 91, p. 477-493.
- WONG, S. (1978), *The Foundations of Paul Samuelson's Revealed Preference Theory: A Study by the Method of Rational Reconstruction*, Londen, Routledge & Kegan Paul.